

OFÍCIUM ZA ZOSNULÝCH V KARTUZIÁNSKEJ TRADÍCII MORAVSKÝCH RUKOPISOV

ZUZANA BADÁROVÁ

Mgr. Zuzana Badárová; Ústav hudobnej vedy SAV, v. v. i., Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava 4; Ústav hudobnej vedy, Filozofická fakulta Masarykovej univerzity v Brne, Janáčkovo nám. 654/2a, 602 00 Brno, Česká republika; e-mail: zuzana.badarova@savba.sk

ABSTRACT

Medieval liturgical sources from various monastic communities are an important testimony to the monastic musical culture of the area. Musical prayer formed an essential part of the monk's daily life. In addition to the Mass liturgy, which is also encountered in diocesan settings, the liturgy of the hours, which was celebrated essentially in the form of chant, determined the basic structure of the day for each member of the order. The aim of this study is to investigate the medieval liturgical chants of the Office for the Dead in Carthusian manuscripts from the territory of Moravia. Attention will be paid to selected chants of the Matins from these codices, primarily its responsories. These chants represent a specific, Carthusian liturgical tradition, which has been documented in its stable structure since the foundation of the Carthusian Order.

Keywords: Middle Ages, manuscript, liturgy, Carthusian, plainchant, office of the dead, Moravia

Kartuziánsky rád od svojho založenia svätým Brunom Kolínskym v roku 1084 pestuje špecifickú liturgickú tradíciu, ktorá sa vyznačuje obdivuhodnou uniformitou a schopnosťou neimplementovať lokálne zvyky. Prvé kartuziánske spoločenstvo založil sv. Bruno. On a jeho šiesti druhovia sa usadili v blízkosti Grenoble a založili jednoduchú komunitu. Venovali sa viere pestovaním veľmi špecifického životného štýlu v tichu a samote. Tento ich životný ideál vyústil do založenia rehole, ktorá sa neskôr rozšírila do celej Európy. Ku kodifikovaniu samotných kartuziánskych regúl došlo v 12. storočí po ich uznaní pápežmi.¹ Kvôli samote a udržiavaniu úplného

¹ COUL, Thomas Op de: Carthusians. In: SADIE, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, vol. 5. New York : Oxford University Press, 2001, s. 210.

odlúčenia od vonkajšieho sveta vznikali prvotné rádomé domy vždy v odľahlých oblastiach. V druhej polovici 13. storočia sa kláštory začali častejšie zakladať v blízkosti miest. Neunikli tak bližšej pozornosti šľachty či bohatých mešťanov, ktorí ich finančne podporovali, dokonca podobné kláštory sami zakladali.² Toto je tiež prípad vzniku nových kláštorov na území Čiech, Moravy alebo aj Slovenska, kde sa kartuziáni tešili značnej oblúbe, a to predovšetkým v 14. storočí, počas ktorého bolo založených viacero kláštorov s pomerne dlhou existenciou, ktorú ukončili až osudové jozefínske reformy 18. storočia.

Kartuziánskemu repertoáru a jeho hudobnej zložke sa v poslednom období venovala väčšia pozornosť.³ V roku 2022 sa kartuziánmi na Slovensku a v strednej Európe zaoberala muzikologická konferencia *Musica Mediaeva Liturgica IV*.⁴ Viaceré príspevky súvisia aj s témou predloženej štúdie.⁵ Do tlače bola v roku 2023 pripravená aj pra-

² WITKOWSKI, Rafał: The Carthusians and the Print Revolution. In: HOGG, James – GIRARD, Alain – BLÉVEC, Daniel Le (eds.): *Die Kartäuser und die Künste ihrer Zeit*. Bd. 3. (= *Analecta Cartusiana* 157) Salzburg : Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg, 2001, s. 33.

³ ŠTER, Katarina: Between uniformity and diversity: Medieval antiphoners of the Charterhouse Žiže in the University Library of Graz. In: HOGG, James (ed.) *Kartäusches Denken und daraus resultierende Netzwerke vom Mittelalter bis zur Neuzeit*. Bd. 5. (= *Analecta cartusiana* 276) Salzburg : Institut für Anglistik und Amerikanistik der Universität Salzburg 2012, s. 111-144. ŠTER, Katarina: Resacralization of the sacred: Carthusian liturgical plainchant and (re)biblicization of its texts. In: *Musicological annual*, roč. 50, 2015, č. 2, s. 157-180. ŠTER, Katarina: *Srednjeveški koral v kartuziji Žiže: Pogled skozi oči najstarejšega samostanskega antifonarja*. Elektronska izdaja. Slovenska glasbena dediščina, 3. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU 2013. Dostupné na internete: <<http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:skkz/VIEW>> ŠTER, Katarina: Mary Magdalene, the Apostola of the Easter Morning: Changes in the Late Medieval Carthusian Office of St Mary Magdalene. In: *Muzikološki Zbornik*, roč. 53, 2017, č. 1, s. 9-53. ŠTER, Katarina: Koralni rokopisi slovenskih kartuzij. In: SNOJ, Jurij (ed.): *Zgodovina glasbe na Slovenskem 1: Glasba na Slovenskem do konca 16. stoletja*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012, s. 137-217.

⁴ V roku 2023 bol publikovaný zborník príspevkov z konferencie. BEDNÁRIKOVÁ, Janka (ed.): *Musica Mediaeva Liturgica IV : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie konanej dňa 1. júna 2022*. Ružomberok : VERBUM, 2023.

⁵ Viaceré muzikologické štúdie sa venovali spracovaniu jediného notovaného kartuziánskeho rukopisu z územia Slovenska. Analýzu oficiu za zosnulých v kartuziánskom prameni J 538 zo Slovenskej národnej knižnice realizovala E. Veselovská. VESELOVSKÁ, Eva: Oficiu za zosnulých v rkp. J 538 z Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine. In: BEDNÁRIKOVÁ, Janka (ed.): *Musica Mediaeva Liturgica IV : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie konanej dňa 1. júna 2022*. Ružomberok : VERBUM, 2023, s. 153-171. Rozbor ďalšej časti repertoáru tohto rukopisu vyhotovil R. Adamko, ktorý sa sústredil na jeho alelujové spevy. ADAMKO, Rastislav: Alelujové spevy v Kartuziánskom žaltári – graduáli, rkp. J 538. In: BEDNÁRIKOVÁ, Janka (ed.): *Musica Mediaeva Liturgica IV : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie konanej dňa 1. júna 2022*. Ružomberok : VERBUM, 2023, s. 190-211. E. Lazorič spracoval fragmenty nachádzajúce sa v zachovaných kartuziánskych inkunábulách zo Slovenskej národnej knižnice. LAZORIČ, Eduard: Fragmenty v kartuziánskych inkunábulách Slovenskej národnej knižnice v Martine. In: BEDNÁRIKOVÁ, Janka (ed.): *Musica Mediaeva Liturgica IV : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie konanej dňa 1. júna 2022*. Ružomberok : VERBUM, 2023, s. 80-109. Autorka štúdie predstavila dochované hudobné rukopisy z brnianskeho kartuziánskeho kláštora a výnimočný potenciál ich výskumu: BADÁROVÁ, Zuzana: Stredoveké notované manuskripty z kartuziánskeho kláštora v Kráľovom Poli. In: BEDNÁRIKOVÁ, Janka (ed.): *Musica Mediaeva*

menná edícia kartuziánskeho rukopisu J 538, ktorá okrem paleografických, kodikologických a liturgických aspektov obsahuje viaceré muzikologické analýzy vybraných kartuziánskych omšových a oficiových spevov.⁶

Liturgiu hodín tvorí osem základných častí. Väčšina spevov je variabilných. Na konkrétny deň sa vyberajú podľa príslušných textov slávení celého liturgického roku (cezročné obdobie: tzv. temporál – Advent, Vianoce, Pôst etc., alebo sviatky svätých: tzv. sanktorál). Oficium, ktorého texty a výber spevov sa nemenia počas celého roka, je napríklad oficium za zosnulých.⁷ Oficium za zosnulých má ale jednu dôležitú a špecifickú črtu. Výber a radenie responzórií v matutine je v jednotlivých liturgických tradíciách, v sekulárnom i v monastickom prostredí, mimoriadne variabilné a odlišné. Jednotlivé radenia responzórií oficia za zosnulých majú typickú štruktúru buď pre určité geografické územie, alebo konkrétnu rehoľu. Tieto liturgické spevy sú preto pre bádanie výnimočne dôležité, pretože na základe ich analýzy je možné identifikovať neznáme rukopisy, či dokonca fragmenty.⁸

Liturgica IV : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie konanej dňa 1. júna 2022. Ružomberok : VERBUM, 2023, s. 232-242.

⁶ ADAMKO, Rastislav – BEDNÁRIKOVÁ, Janka – ŠEDIVÝ, Juraj – VESELOVSKÁ Eva: *PSALTERIUM – GRADUALE CARTUSIENSE (s. XV./XVI.) : Liturgicko-muzikologická štúdia a faksimile*. Ružomberok : VERBUM, 2023. Pre predložení štúdiu je dôležitá i štúdia E. Veselovskej z roku 2022, ktorá sa zaoberá všetkými rukopismi z územia Slovenska, ktoré obsahujú stredoveké oficium za zosnulých. VESELOVSKÁ, Eva: *The Latin Office of the Dead in mediaeval manuscripts from the territory of Slovakia*. In: *Musicologica Brunensia*, roč. 57, 2022, s. 53-77.

⁷ V stredovekých rukopisoch býva dané oficium označené v latinčine ako *officium defunctorum* alebo *officium pro defunctis*.

⁸ Predmetnou problematikou sa doposiaľ zaoberalo viacero odborníkov. Analýze štruktúry kartuziánskej liturgie sa venoval Hansjakob Becker. BECKER, Hansjakob: *Die Responsorien des Karthäuserbreviers: Untersuchungen zu Urform und Herkunft des Antiphonars der Kartause*. (= Müncher Theologische Studien. Systematische Abteilung.) München : Max Hueber Verlag, 1971. Samotné oficium za zosnulých v kontexte európskych diecéznych aj monastických tradícií spracoval Knud Ottosen. OTTOSEN, Knud: *The Responsories and Versicles of the Latin Office of the Dead*. Copenhagen : Aarhus University Press, 1993. K dispozícii je taktiež elektronická interaktívna databáza oficií za zosnulých dostupná na: <<https://www.cantusplanus.de/databases/Ottosen/index.html>> Na území strednej Európy je potrebné vziať do úvahy aj diecézne prostredie, ktorého liturgii sa dlhoročne venuje rada Maďarskej akadémie vied *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae*. DOBSZAY, László: *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae. I/A Salzburg (Temporale)*. Budapešť : MTA Zenetudományi Intézet, 1988. CZAGÁNY, Zsuzsa: *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae. III/A Praha (Temporale)*. Budapešť : MTA Zenetudományi Intézet, 1996. KOVÁCS, Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae. V/A Strigonium (Temporale)*. Budapešť : MTA Zenetudományi Intézet, 2004. KOVÁCS, Andrea (ed.): *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VI/A Kalocsa – Zagreb (Temporale)*. Budapešť : MTA, 2008. KOVÁCS, Andrea (ed.): *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VII/A Transylvania-Várad (Temporale)*. Budapešť : MTA, 2010. KUBIENIEC, Jakub: *Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VIII/A Kraków (Temporale)*. Budapešť : Research Centrum for the Humanities of the HAS, 2018.

Tabuľka 1: Delenie liturgie hodín

Hodinky	Časť dňa
Matutínium	Po polnoci
Laudy	Svitanie
Malé hodinky (prima, tertia, sexta, nona)	6:00, 9:00, 12:00, 15:00
Vešpery	Západ slnka
Kompletórium	Pred spaním

V liturgických kódexoch sa z oficiá za zosnulých uvádzajú väčšinou spevy troch častí liturgie hodín, a to vešpery, matutínium a laudy. Pokiaľ sa bližšie komparatívne pozrieme na štruktúru, je badateľná takmer úplná zhoda obsahu medzi liturgickými tradíciami v prípade výberu spevov vešpier a láud. Avšak čo sa týka matutína, ide o značne rozsiahly repertoár, ktorý v sebe zahŕňa prvky charakteristické pre konkrétne lokality, diecézy, farnosti alebo kláštorné komunity. Po invitatóriu sa člení na tri nokturná, ktoré pozostávajú z ďalšieho podčlenenia. Okrem troch antifón a verša sa spievajú v každom nokturne tri responzóriá s príslušnými veršami. Práve tento repertoár, konkrétne výber a radenie responzórií, je značne diferencovaný, líši sa od rehole k rehole, od diecézy k diecéze, niekedy môžu byť badateľné rozdiely aj vnútri jednotlivých oblastí v rámci jednej diecézy.

Tabuľka 2: Štruktúra jednotlivých častí liturgie hodín

vešpery	matutínium			laudy
5 x antifóna	Invitatórium			5 x antifóna
versiculus	1. nokturno	2. nokturno	3. nokturno	versiculus
antifóna k <i>Magnificat</i>	3 x antifóna	3 x antifóna	3 x antifóna	antifóna k <i>Benedictus</i>
	versiculus	versiculus	versiculus	
	3 x responzórium + verš	3 x responzórium + verš	3 x responzórium + verš	

Problematickou oficiá za zosnulých a systematizáciou jednotlivých spevov responzórií v rôznych európskych tradíciách sa v najväčšom rozsahu doteraz zaoberal dánsky muzikológ, teológ a historik cirkevných dejín Knud Ottosen vo svojej práci *The Responsories and Versicles of the Latin Office of the Dead*.⁹ Vo svojich analýzach identifikoval a opísal aj presnú kartuziánsku tradíciu.¹⁰ Ottosen ju označuje ako deriváciu Lyonského typu s označením 14-36. Každé číslo v Ottosenovej systematike predstavuje jedno konkrétne responzórium. V tabuľke č. 3 sú viditeľné základné rozdiely medzi pôvodnou tradíciou Lyonskej diecézy a tradíciou kartuziánov. Oba tieto typy spája

⁹ Knud Ottosen spomína v Európe celkovo 138 responzórií, z ktorých sa používalo 107 a 469 veršov k responzóriám. OTTOSEN, Ref. 1. Ottosen nadväzuje na viaceré francúzske výskumy: LE-ROQUAIS, Victor: *Les bréviaires manuscrits des bibliothèques publiques de France* i. Paris : [vlastným nákladom], 1937. BAUMSTARK, Antonine: *La liturgie comparée. Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*. BOTTE, Bernard (ed.). Paris : Chevetogne, 1953.

¹⁰ Výhradne kartuziánskej liturgii sa všeobecne venoval Hansjakob Becker. BECKER, Ref. 8.

osobnosť svätého Agobarda, ktorý zohrával pri formovaní ustálenej lyonskej liturgie významnú rolu.¹¹ Kartuziáni boli učením sv. Agobarda do veľkej miery inšpirovaní pri svojej vlastnej liturgickej „reforme“. Tá sa však vo svojom konečnom výsledku ubrala inou cestou, hlavne čo sa týka radenia veršov k jednotlivým responzóriám. Verše responzórií sa vyberali podľa kartuziánmi stanovených kritérií, pričom v prvom rade išlo o obsahovú súčinnosť s biblickým naratívom.¹²

Tabuľka 3: Porovnanie oficia za zosnulých v Lyonskej a kartuziánskej tradícii¹³

	1. nokturno			2. nokturno			3. nokturno		
Lyon	14	36	46	51	75	95	19	94	69
Kartuziáni	14	36	46	67	51	33	60	95	53

Oficiom za zosnulých v kartuziánskej tradícii sa zachovalo vo viacerých stredovekých rukopisoch z územia Moravy, kde v stredoveku existovali tri kláštory danej rehole. V prvom rade ide o kartúzu Královo Pole (dnes mestská časť Brno), ktorá fungovala od roku 1375 až do roku 1782, keď bola zrušená kráľom Jozefom II. počas jozefínskych reforiem.¹⁴ V štrnástom storočí, konkrétne v roku 1389, vznikol kartuziánsky kláštor aj v Dolanoch (okr. Olomouc). Ten však fungoval len do roku 1437, keď sa mníši kvôli husitským nepokojom museli uchýliť do bezpečia mesta a presťahovali sa do mesta Olomouc. Tým sa dostávame k tretiemu rehoľnému domu na Morave. Ide o Olomouckú kartúzu, ktorá časovo nadväzuje na fungovanie dolanského konventu. Kartúza zanikla z toho istého dôvodu ako v prípade Brna, teda v dôsledku jozefínskych reforiem v roku 1782.¹⁵

Všetky kartuziánske kláštory na Morave disponovali značne rozsiahlymi a vzácnymi knižnými fondmi. Do dnešných dní sa dochoval z nich len zlomok, keďže všetky majetky, vrátane knižníc, prešli po zrušení kláštorov konfiškáciou, riadenou selekciou, prerozdelením medzi ďalšie inštitúcie či rozpredaním. Časť z kartuziánskych rukopisov sa zachovala jednak v Rakúskej národnej knižnici vo Viedni alebo vo Vedeckej knižnici v Olomouci.¹⁶ Pri výskume stanovenej problematiky nás zaujímali predovšetkým liturgické, ideálne hlavne notované knihy, v ktorých je možné sledovať predmetnú tému štúdie, konkrétne oficiom za zosnulých. V olomouckých prameňoch kartuziánskeho pôvodu sa sledovaný repertoár nezachoval v notovanej forme, ale iba v textovej verzii. V prípade Brna (kartuziánsky konvent Královo Pole) máme k dispozícii tri kompletne kartuziánske rukopisy s oficiom za zosnulých. Prvým z nich

¹¹ DEBROISE, E.: Agobard. In: CABROL, Fernand et al. (eds.). *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*. Tome premier. A-Amende. Paris : Librairie Letouzey et Ané, 1924, s. 971-976.

¹² ŠTER, Resacralization of the sacred, 2015, Ref. 3, s. 161.

¹³ Polotučné písmo v tabuľke značí úplnú zhodu v radení responzórií. Kurzívou sú oznamované to-
tožné dvojice responzórií s posunutým radením.

¹⁴ FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha : Libri, 2005, s. 85-86.

¹⁵ BUBEN, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*. II. díl, II. svazek, Mnišské řády. Praha : Libri, 2004, s. 336-340.

¹⁶ HRBÁČOVÁ, Jana – KRUŠINSKÝ, Rostislav (eds.): *Chrám věd a múz: 450 let Vědecké knihovny v Olomouci*. Olomouc : Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 51-54.

je antifonár, dnes uložený v Rakúskej národnej knižnici pod signatúrou Cod. 1791.¹⁷ Vznik antifonára sa datuje zhruba do obdobia vzniku konventu, čiže okolo roku 1375. Predpokladá sa, že ide o jeden z liturgických kódexov, ktoré vznikli pri príležitosti založenia kláštora.¹⁸ Pokiaľ je tento predpoklad správny, je možné hovoriť o kultúrnom svedectve vzťahujúcom sa priamo k brnianskej kartuziánskej tradícii, predpokladáme totiž, že rukopis „slúžil“ pri liturgických obradoch brnianskej kartúzy už v dobe jej vzniku. Oficiu za zosnulých sa začína na fol. 215v. Ide o notované oficiu. Hudobná zložka oficia za zosnulých však často v mnohých európskych rukopisoch chýbala, a preto ide o pomerne vzácny exemplár.¹⁹

Obr. 1: Antifonár Cod. 1791, fol. 215v

Druhým kódexom, ktorý pochádza z brnianskeho kláštora Kráľovo Pole, je žaltár uložený taktiež v Rakúskej národnej knižnici pod signatúrou Cod. 3990.²⁰ V tomto prípade sa pri datovaní rukopisu pohybuje zhruba v 15. storočí. Čo je však pre výskum zásadne zaujímavé, je stanovenie proveniencie daného rukopisu. Na viacerých fóliách sa síce nachádzajú brnianske provenienčné prípisky, ale ide o neskoršie, pravdepodobne barokové poznámky. Brniansky pôvod žaltára je s najväčšou pravdepodobnosťou možné vylúčiť na základe jeho obsahovej stránky. Hneď na začiatku liturgickej knihy, konkrétne v rámci kalendára, sa totiž nachádzajú lokálni svätci stredovekého Uhorska, čím sa dá s najväčšou pravdepodobnosťou predpokladať jeho uhorský pôvod.²¹

¹⁷ *Psalterium monasticum chorale*. Cod. 1771. Österreichische Nationalbibliothek.

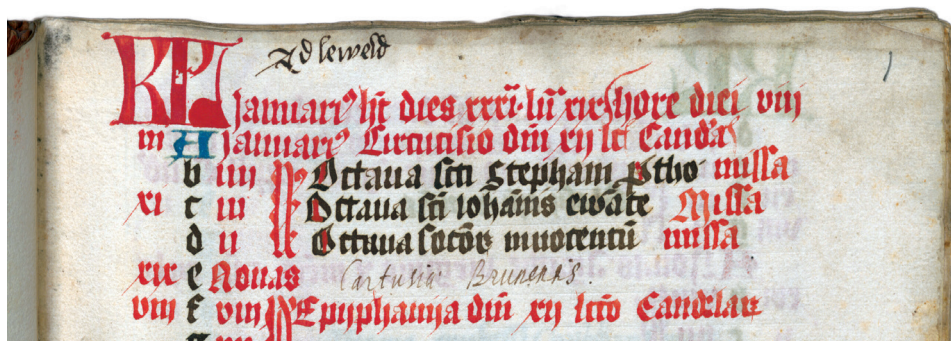
¹⁸ KLUGSEDER, Robert. Cod. 1791 (Abb. 20) Antiphonar. In: KLUGSEDER, Robert (ed.): *Codices manuscripti & Impressi: Zeitschrift für Buchgeschichte*. Purkersdorf: Verlag Brüder Hollinek, 2014, s. 76-78.

¹⁹ Dokazuje to tiež spomínaný kartuziánsky prameň z územia dnešného Slovenska – Žaltár – graduál J 538. VESELOVSKÁ, Oficiu za zosnulých v rkp. J 538, 2023, Ref. 5.

²⁰ *Hebdomadarium chorale*. Cod. 3990. Österreichische Nationalbibliothek. Je nutné upozorniť, že pomenovanie hebdomadarium nie je v tomto prípade vystihujúce. Prameň v tejto štúdii označujeme ako žaltár.

²¹ Ide konkrétne o sv. Ladislava, kráľa uhorského (slávený 27. júna); sv. Štefana, kráľa uhorského (16. augusta); sv. Imricha, syna kráľa Štefana (5. novembra) a uhorského kráľa Ludovíta, ktorý nebol kanonizovaný, v rámci kalendára sa však uvádza jeho komemorácia (10. septembra).

Liturgia tohto rukopisu úplne nezodpovedá liturgickej tradícii Moravy, ale je veľmi pravdepodobné, že sa daná kniha v praxi u kartuziánov v Brne riadne používala. Ofícium za zosnulých sa nachádza na fol. 79r, pričom ide iba o textový zápis bez notácie.

Obr. 2: Cod. 3990, barokové provenienčné prípisky.

Posledným skúmaným rukopisom je Breviár M I 6, ktorý je uložený vo Vedeckej knižnici v Olomouci.²² Jeho vznik sa datuje do polovice 15. storočia.²³ Ide o jediný dochovaný notovaný rukopis kartuziánov z Olomouca. Ofícium za zosnulých medzi notované časti tohto kódexu nepatrí rovnako ako v prípade Žaltára Cod. 3990 z Rakúskej národnej knižnice vo Viedni. Z toho dôvodu sa na štruktúru ofícia za zosnulých v daných kódexoch pozrieme v prvom rade z liturgického hľadiska.

Liturgická štruktúra responzórií ofícia za zosnulých vybraných rukopisov, vrátane radenia kartuziánskych kódexov v práci K. Ottosena, sa bez výnimky zhoduje. Ide o ustálenú stavbu ofícia za zosnulých v tejto rehoľnej tradícii, ku ktorej sa autor dopracoval na základe analýzy viacerých kartuziánskych prameňov z rôznych lokalít a období vzniku.²⁴ Lokálne, v tomto prípade moravské alebo uhorské prvky sa v nej nenachádzajú. Tento fakt potvrdzuje charakter kartuziánskej liturgie, ktorá je

²² *Breviarii Cartusiensis compendium cum cantu saltem ex parte adnotato*. M I 6. Vědecká knihovna v Olomouci.

²³ BOHÁČEK, Miroslav – SCHÄFER, Maria – ČÁDA, František – SCHÄFER, Franz: *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*. (= Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe C, Bibliographien.) Köln : Böhlau, 1994, s. 2-5.

²⁴ Medzi analyzované pramene patria: CHARL 182 Charleville, Bibliothèque Municipale 182 (LH 4); TREV 434 Trier, Stadtbibliothek 434/1930 (KO180); DIJON 617 Dijon, Bibliothèque Municipale 617 (GY4); MARS 119 Marseilles, Bibliothèque Municipale 119 (LH 4); METZ 466 Metz, Bibliothèque Municipale 466 (KO435); METZ 474 Metz, Bibliothèque Municipale 474 (KO436); METZ 589 Metz, Bibliothèque Municipale 589 (KO438); ST.OM 427 Saint-Omer, Bibliothèque Municipale 427 (GY80); VAT 10296 Roma, Biblioteca Vaticana LAT 10296 (KO6); CPH C 768 Copenhagen, Det kongelige Bibliotek CLAUD. S. 768 (KO196); BERL 74 Berlin, Staatsbibliothek 74 (H276); S.LON(12) London, Sotheby 1983 (S. LON 12) (LH4); WAG 286 Baltimore, Walters Art Gallery W. 286 (KO424); BN 6250 Paris, Bibliothèque Nationale RES. B. 6250 BIS (B979); AVIGN 110 Avignon, Musée Calvet 110 (GY59); MCR 414 Manchester, John Rylands University Library LAT 414 (KO459); BN 1696 Paris, Bibliothèque Nationale Vel 1696 (B980); BN 27975 Paris, Bibliothèque Nationale RES. B. 27975 (M153).

považovaná za silne centralizovanú a pevne unifikovanú. Jednotnosť hudobnej zložky budeme analyzovať na príklade Antifonára Cod. 1791 z Rakúskej národnej knižnice vo Viedni.

Tabuľka 3: Radenie responzórií matutína v oficiu za zosnulých v stredovekých kartuziánskych rukopisoch z územia Moravy

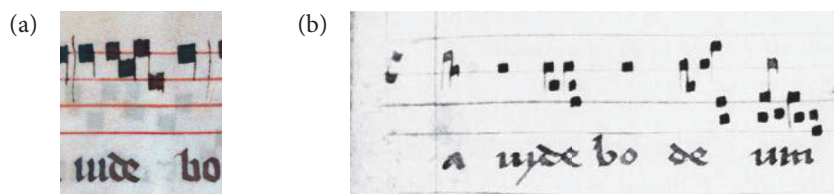
		Ottosen	Cod. 3990	M I 6	Cod. 1791	Cantus ID
1. nokturno	R1	Credo quod	+	+	+	006348
	V	Quem visurus	+	+	+	006348a
	R2	Induta est caro	+	+	+	006956
	V	Dies mei velocius	+	+	+	006956b
	R3	Memento mei Deus	+	+	+	007143
	V	Cutis mea aruit	+	+	+	007143b
2. nokturno	R1	Paucitas dierum	+	+	+	007367
	V	Manus tue	+	+	+	007367c
	R2	Ne abscondas	+	+	+	007202
	V	Parce mihi Domine	+	+	+	007202za
	R3	Homo cum dormierit	+	+	+	bez Cantus ID
	V	Cum mortuus fuerit	+	+	+	bez Cantus ID
3. nokturno	R1	Nocte os meum	+	+	+	007217
	V	Nunc autem	+	+	+	007217c
	R2	Versa est in luctum	+	+	+	007846
	V	Cutis mea denigrata	+	+	+	007846b
	R3	Ne intres	+	+	+	602604
	V	Velociter exaudi me	+	+	+	bez Cantus ID

Notované oficium za zosnulých nebolo samozrejmom súčasťou kartuziánskych liturgických kníh. Komparatívna analýza melodického obsahu prebehla na základe dostupnosti digitalizovaných rukopisov v online priestore. V databáze *Medieval Music Manuscripts Online Database* je prístupný Antifonár sign. Ms. 0091 z Bibliothèque municipale v Grenoble, v značnej blízkosti materského kláštora kartuziánskeho rádu.²⁵ Jeho vznik sa datuje zhruba do prelomu 13. až 14. storočia. Od fol. 194v sa začína officium defunctorum, jeho súčasťou je aj hudobná zložka.

Jednotlivé responzóriá prešli dôkladnou komparáciou s brnianskym prameňom Cod. 1791, na základe ktorej bolo možné identifikovať niekoľko melodických odlišností. Zásadné rozdiely, ako napríklad použitie iných cirkevných modov, sa nenašli.

V prvom responzóriu prvého nokturna *Credo quod* sa nachádza prvá melodická odchýlka. V slove *videbo* sa na slabike *de* v Cod. 1791 v skupinke nôt vyskytuje o jednu notu menej oproti rukopisu z Grenoble. Namiesto francúzskeho variantu so sériou troch klesajúcich tónov *c-h-c*, *h*, *a* znie v rukopise z Brna jednoduchší variant terciového skoku *c-a*: *c-h-c-a*.

²⁵ *Antiphonarium*. F-G: Ms 0091 (Ms. 867 Rés.). Bibliothèque municipale Grenoble. [Online.] Dostupné na: <<http://bvmm.irht.cnrs.fr/consult/consult.php?reproductionId=5451>>

Obr. 3: Responzórium *Credo quod*, melodická odchýlka Cod. 1791 (a) vs. Ms 0091 (b)

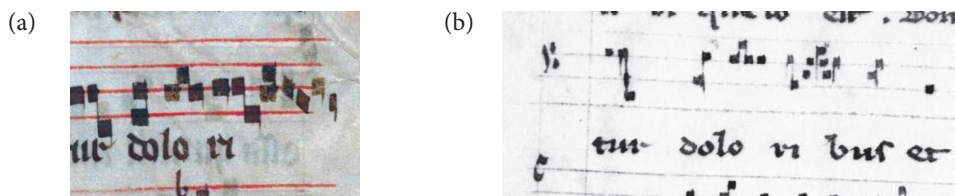
Ďalším príkladom je tretie responzórium druhého nokturna *Homo cum dormierit*. V slove *evigilabit* na poslednej slabike *-bit*, a teda v poslednej skupinke nôt, sa v Cod. 1791 nachádza o notu viac. Brnianske oficium obsahuje v závere melizmy *torculus* (*e-f-e*), pričom francúzsky rukopis sa končí tvarom pes na tóne *f*.

Obr. 4: Responzórium *Homo cum dormierit*, melodická odchýlka Cod. 1791 (a) vs. Ms 0091 (b)

Drobná zmena sa nachádza i v prvom responzóriu tretieho nokturna *Nocte os meum*. V slove *doloribus* na slabike *-ri-* je v rukopise Cod. 1791 v melizmovom úseku o jednu notu menej. Melódia na slabike *-ri-* sa pohybuje na tónoch: *ff-d f-g-f-e f*, kým v Ms. 0091 je melódia v tvare *ff-d e-f-g-f-e f*, pridaný je teda tón *e*.²⁶

²⁶ Chceme upozorniť na to, že vo francúzskom prameni sa prvý tón *f* vizuálne prikláňa skôr k predchojej skupinke nôt, čím môže predstavovať ďalšiu menšiu odchýlku.

Obr. 5: Responzóriium *Nocte os meum*, melodická odchýlka Cod. 1791 (a) vs. Ms 0091 (b)

Najväčší melodický rozdiel sme identifikovali v rovnakom responzórii *Nocte os meum*. V slovách idúcich za sebou *sum familie* je badateľná väčšia melodická zmena. V kódexe Ms. 0091 je melódia posadená o terciu vyššie než v brnianskom rukopise. Táto situácia pokračuje až po nasledujúce slovo *et*, kde sa melódia zvýši aj v prípade Cod. 1791 a opäť sa zhoduje s kódexom z Grenoble.

Obr. 6: Responzóriium *Nocte os meum*, melodická odchýlka č. 2 Cod. 1791 (a) vs. Ms 0091 (b)

Zhrnutie

Komparácia responzórií officia za zosnulých z kartuziánskych rukopisov pochádzajúcich z územia Moravy prezentuje prvotný vklad do analýzy problematiky officia za zosnulých v moravskej liturgickej tradícii, konkrétne kartuziánskeho rádu. Liturgická analýza potvrdila úplnú zhodu vybraných kódexov s porovnávanými európskymi rukopismi (Ottosen). Melodická analýza poukázala na fakt, že nie všetky melódie Antifonára Cod. 1791 sa úplne zhodujú s vybraným zahraničným prameňom z Grenoble. Sú to však veľmi malé rozdiely. Môže ísť o druh istej lokálnej tradície, prípadne o drobné písárske varianty (mohli byť aj úmyselné), ktoré boli identifikované v štyroch responzóriách z matutína. Predpokladáme, že hypotézu o lokálnych

úpravách spevov kartuziánskej tradície potvrdíme pri komparatívnych výskumoch ďalšieho repertoáru rukopisov z Moravy. Naším nasledujúcim výskumným cieľom bude potvrdenie alebo vyvrátenie existencie istej lokálnej hudobnej moravskej kartuziánskej tradície. V budúcnosti predpokladáme aj pokračovanie výskumov melodickkej tradície kartuziánskych rukopisov a ich kompletného liturgického repertoáru aj z iných lokalít Európy.

Štúdia je súčasťou projektu APVV-19-0043 „CANTUS PLANUS na Slovensku: lokálne prvky – trans-regionálne vzťahy“ (2020 – 2024), riešeného v Ústave hudobnej vedy SAV, v. v. i.

Summary

OFFICE FOR THE DEAD IN CARTHUSIAN MORAVIAN MANUSCRIPTS

The comparison of the responsories of the Office for the Dead of the Carthusian manuscripts from the territory of Moravia presents an initial contribution to the analysis of the issue of the Office for the Dead in the Moravian liturgical tradition, specifically in the Carthusian Order. The liturgical analysis has confirmed the complete correspondence of the selected codices with the European manuscripts being compared (Ottosen). Melodic analysis pointed to the fact that not all the melodies of the antiphonary Cod. 1791 entirely coincide with the selected foreign source from Grenoble. There are, however, very minor differences. They may reflect a certain type of local tradition, or they could be minor scribal variations (they may have been intentional), which have been identified in the four responsoires from the matins. We assume that the hypothesis of local adaptations of the chants of the Carthusian tradition will be confirmed in comparative researches of other repertoire of manuscripts from Moravia. Our next research goal will be to confirm or refute the existence of a certain local musical Moravian Carthusian tradition. In the future, we also foresee continued research into the melodic tradition of Carthusian manuscripts and their complete liturgical repertoire from other localities in Europe.